

УДК 347.77.043

**Алла Смородина,***аспірант відділу проблем цивільного, трудового і підприємницького права  
Інституту держави і права імені В. М. Корецького  
Національної академії наук України*

## ЧАСТКОВА ТА НЕПОВНА ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

*Стаття присвячена аналізу питання правового регулювання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності окремими суб'єктами – малолітніми та неповнолітніми особами – громадянами України, які, відповідно, мають часткову та неповну цивільну дієздатність. На підставі проведеного аналізу зроблено висновки про порядок розпорядження майновими правами інтелектуальної власності малолітніми та неповнолітніми особами.*

**Ключові слова:** авторське право, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, часткова та неповна цивільна дієздатність, повна цивільна дієздатність.

**Постановка проблеми.** Актуальність дослідження зумовлена виявленою автором потребою у систематизації положень законодавства України щодо правового регулювання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності окремими суб'єктами – малолітніми та неповнолітніми особами – громадянами України. Це зумовлено практичною ситуацією. У великих містах працює багато різноманітних навчальних закладів, які запрошують дітей від 12 років для навчання основ комп'ютерних знань та програмування. І вже у цьому віці діти та підлітки починають створювати об'єкти права інтелектуальної власності. У цьому контексті у заінтересованих сторін – у батьків, викладачів, потенційних замовників та користувачів результатами творчої діяльності цих дітей та підлітків – виникає питання, хто має авторські права та хто може ними розпоряджатися. Це дослідження ставить собі за завдання надати відповіді та обмежується виключно об'єктами авторського права.

**Метою цієї статті** є аналіз питання правового регулювання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності окремими суб'єктами – малолітніми та неповнолітніми особами – громадянами України, які, відповідно, мають часткову та неповну цивільну дієздатність. На підставі проведеного аналізу планується зробити висновки про набуття та порядок розпорядження майновими правами інтелектуальної власності малолітніми та неповнолітніми особами.

**Стан опрацювання.** Сформульовані у статті теоретичні висновки ґрунтуються на результатах досліджень таких вітчизняних науковців, як: Ю.Л. Бошицький, О.В. Дзера, В.С. Дроб'язко, О.В. Кохановська, О.П. Орлюк, Р.О. Стефанчук, О.І. Харитонов, Є.О. Харитонов та ін. Натепер є чимало досліджень питання правового регулювання особистих немайнових прав, а також щодо вивчення дієздатності фізичної особи. Проте питання часткової та неповної дієздатності фізичних осіб у вузькому сенсі, а саме щодо регулювання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності таких фізичних осіб, має визвати інтерес як серед науковців, так і у практикуючих юристів та консультантів.

**Виклад основного матеріалу.** Стаття 30 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) визначає цивільну дієздатність фізичної особи як її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Для її визначення необхідно оцінити здатність особи самостійно приймати рішення і здійснювати їх на практиці. Тобто неважлива спрямованість поведінки, рівень її соціальної зрілості та індивідуальні особливості людини (здоров'я, спосіб життя, рід занять тощо), важливий вплив на формування індивідуального правового статусу та правосуб'єктності робить вік людини. Таким чином, законодавство України, як і законодавство будь-якої

іншої країни, встановлює «хронологічний момент», коли обсяг цих навичок досягає рівня, достатнього для допуску конкретної людини до участі в правовому житті суспільства. Як правило, ця проблема вирішується шляхом поетапного розширення правосуб'єктності у міру зрілості [2, с. 55].

Конституційні права і свободи громадян України має з моменту народження, однак реалізація прав пов'язана з досягненням певного віку. З моменту народження реалізуються такі конституційні права, як право на життя, право на охорону здоров'я, інші основні права. А особисті немайнові права належать кожній людині від народження або за законом. А.А. Кетрарь, аналізуючи здатність особи до творчості та незалежність цього права від віку, пропонує використовувати поняття «творчоздатність» [3, с. 354].

Авторське право, яке включає в себе особисті немайнові права і майнові права інтелектуальної власності на твір, виникає з моменту створення твору. Законодавчо прямо не встановлено, з якого віку фізична особа може здійснювати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, що буде проаналізовано далі окремо. А вже твір може створити і дитина. Тобто такими правами особа наділена з народження, але самостійно реалізувати майнові права зможе відповідно до абзацу 2 частини 1 статті 32 ЦК України лише після досягнення неповної цивільної дієздатності [4, с. 191].

Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, має часткову цивільну дієздатність. Стаття 31 ЦК України наділяє її правом самостійно чинити дрібні побутові правочини, а також здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Щодо критеріїв віднесення певних правочинів до «дрібних побутових» з визначення, наведеного у цій же статті, можна зробити висновок, що це такий правочин, що відповідає одночасно всім таким критеріям: задовольняє побутові потреби особи; відповідає фізичному, духовному чи соціальному розвитку малолітньої особи та стосується предмета, що має невисоку вартість. На жаль, категорія «невисока» вартість є досить суб'єктивною, оскільки на її визначення впливають різні фактори, тому визначення максимальної межі такої «невисокої» вартості буде відрізнятися (наприклад, у дітей 8, 10 та 14 років, мешканців міста чи села, у визначенні дитиною та її батьками тощо). Щодо поняття «побутових» правочинів законодавство також залишає це без належного тлумачення. Так, наприклад, Словник укра-

їнської мови [5] тлумачить термін «побут» як «повсякденне життя». І щодо певних категорій побуту, як-то харчування, одяг, місце проживання, питання безпеки, навчання, в цілому є розуміння та не викликає сумнівів. Однак, чи належить, наприклад, позашкільне навчання до цієї категорії? Оскільки малолітня особа це умовно від 0 до 14 років, можна розмірковувати так, що залежно від віку дитини підхід до визнання таких правочинів може змінюватися.

Цікавим прикладом оперує В.А. Белов, коли вказує на фактичні приклади укладення угод малолітніми особами, а саме купівля продуктів підприємства роздрібної торгівлі, міна, отримання і дарування подарунків, вартість яких не завжди дає змогу віднести угоду до категорії дрібних побутових, отримання та передача іграшок у безоплатне користування. З наведеного він робить висновок, що, якщо позовів про застосування наслідків недійсності зазначених угод ніхто ніколи не пред'являє, отже, такі угоди повсюдно визнаються дійсними [2, с. 56]. Автор вважає, що в описаних ситуаціях діють положення статті 222 ЦК України.

Стаття 31 ЦК України зазначає право малолітньої особи здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, а саме визначені статтями 423, 438, 458 ЦК України, статтею 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6]. Це право авторства, однак у цьому разі вважаємо, що необхідно розділяти первісних і похідних суб'єктів авторського права. Первісним суб'єктом є автор твору, чиєю творчою працею він створений, це поняття є вужчим, ніж поняття «суб'єкт авторського права», оскільки не передбачається самостійного набуття малолітньою особою авторських майнових прав. Тобто малолітня особа може бути первісним суб'єктом авторського права. Вважаємо, що це право малолітньої особи саме самостійно здійснювати такі права, оскільки це впливає з визначення змісту цивільної дієздатності відповідно до частини 1 статті 30 ЦК України як можливості самостійно здійснювати цивільні права, а в іншому разі про це право не було б зазначено окремо. Таким чином, можна зробити висновок, що відповідно до презумпції авторства авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення малолітньою особою, яка має право здійснювати свої особисті немайнові права (наприклад, вимагати визнати її автором), а щодо того, з якого моменту малолітня особа може здійснювати свої майнові права інтелектуальної власності, законодавство України не встановлює. При цьому закон не

дає малолітній особі право самостійно захищати свої порушені права, це може бути здійснено лише її батьками (усиновлювачами) або опікунами від її імені та в її інтересах.

Здійсненню особистих немайнових прав фізичної особи присвячені норми статей 272–274 ЦК України. Специфіка здійснення особистих немайнових прав фізичної особи зумовлена їх змістовною сутністю та особливістю цих прав: приналежність особі з народження, відсутність економічного змісту, тісний зв'язок з особою-носієм такого права, а отже – неможливість відчуження, відмови від них чи їх позбавлення [7, с. 165].

Стаття 272 ЦК України визначає, що фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно та містить загальне правило, що в інтересах малолітніх, неповнолітніх їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники. У цьому контексті «здійснюють» не означає їх передачу від малолітніх та неповнолітніх осіб переліченим особам, оскільки передача особистих немайнових прав неможлива. Вважаємо, тут під здійсненням особистих немайнових прав необхідно розуміти вчинення юридично значимих дій, якими вказані особи створюють відповідні права та обов'язки не для себе, а для малолітніх та неповнолітніх осіб – носіїв цих прав з метою задоволення їхніх інтересів.

Всі інші правочини від імені малолітніх укладають батьки (усиновлювачі) або опікун. Зауважимо, що за загальним правилом від імені малолітньої дитини правочини мають бути вчинені обома батьками. Разом із тим Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [8] передбачає, що такі правочини можуть бути вчинені і одним з батьків, з яким постійно проживає дитина, за наявності згоди другого з батьків, підпис якого має бути засвідчений нотаріально. Це важливе зауваження в тому числі у разі з'ясування практичного питання щодо сторін і підписантів договорів.

Згідно зі статтею 174 Сімейного кодексу України [9], майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини, отже, вона може ним вільно розпоряджатися у межах дрібних побутових правочинів. Якщо малолітня особа чинить правочин, який не відповідає вказаним умовам, наслідки його вчинення мають визначатися відповідно до статті 221 ЦК України [10, с. 44]. Тобто у разі відсутності схвалення правочину батьками (усиновлювачами) або опікунами він є нікчемним.

Таким чином, малолітня особа як первинний суб'єкт авторського права немайнові права набуває з народження, але реалізувати майнові права інтелектуальної власності вона зможе лише після досягнення неповної цивільної дієздатності. Отже, всі інші правочини, крім окремо зазначених у ст. 31 ЦК України, від імені малолітніх осіб вчиняють їхні батьки (усиновлювачі) або опікуни.

Фізична особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років має неповну цивільну дієздатність. Стаття 32 ЦК України доповнює перелік статті 31 щодо обсягу прав неповнолітньої особи. ЦК України чітко визначає, що фізичні особи віком від 14 до 18 років можуть самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом. Тобто вказані особи мають право самостійно укладати, наприклад, авторські договори. Деякі науковці розглядають це під іншим кутом та звертають увагу, що належним чином мають охоронятися інтереси осіб, які здійснюють правочини з неповнолітніми особами. Для цього обов'язково має бути отриманий дозвіл законних представників неповнолітніх осіб на відчуження майнових авторських прав шляхом заключення авторського договору [4, с. 195]. З цим можна не погодитись, оскільки згода (не дозвіл) батьків (усиновлювачів) або піклувальників вимагається на правочини, крім перелічених у пункті 1 статті 32 ЦК України. У будь-якому разі відповідно до пункту 2 статті 222 ЦК України правочин, вчинений без згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальників, може бути визнаний судом недійсним.

Під самостійним здійсненням неповнолітнім права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом, слід розуміти самостійне використання ним як особистих немайнових прав інтелектуальної власності, закріплених у статті 423 ЦК України, так і майнових прав інтелектуальної власності, закріплених у статті 424 ЦК України. Причому здійснення неповнолітнім цих прав не може бути обмежене чи скасоване, хоча право розпорядження доходом, одержаним від їх використання, може бути обмежене або скасоване [10, с. 46].

Всі інші правочини неповнолітня особа має право вчиняти лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Відповідні правочини вчиняють самі неповнолітні, а батьки (усиновлювачі) або піклувальники лише дають згоду на його вчинення. Оскільки згода на правочин батьків (усиновлювачів) або піклувальників є елементом правочину, то вона має бути надана у тій формі, в якій вчиняється правочин (окрема вимога щодо правочинів з нерухомістю та вимоги

ст. 71 ЦК України та 177 Сімейного кодексу України для правочинів, які вчиняються з дозволу органів опіки та піклування, який надається опікуну або піклувальнику).

Якщо правочин здійснено неповнолітньою особою без згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника, то його наслідки визначаються відповідно до статті 222 ЦК України [10, с. 46–47].

Інше важливе право неповнолітньої особи – це право самостійно розпоряджатися своїм заробітком та іншим доходом. Такими іншими доходами може бути винагорода за виконання цивільно-правових договорів, доходи від підприємницької діяльності, доходи від участі у діяльності юридичних осіб, доходи від реалізації майна чи від його використання, а також усі інші доходи, які не є заробітною платою чи стипендією, є особистим доходом неповнолітнього у грошовій формі [10, с. 445]. Однак самостійно розпоряджатися такими доходами неповнолітній має право не у будь-який спосіб, а лише у межах дій, передбачених статтею 31, пунктами 2-4 частини 1 статті 32 ЦК України. На практиці це означає, що неповнолітній має право використати зароблені кошти на укладення дрібних побутових правочинів, договору банківського рахунку (вкладу), однак не має право на укладення інших договорів (зокрема, укладення договору на навчання, придбання комп'ютеру).

У цьому контексті зазначимо, що чинне законодавство України прямо дозволяє неповнолітнім особам відкривати поточні і вкладні (депозитні) рахунки, зокрема для здійснення підприємницької, незалежної професійної діяльності та для власних потреб. Відповідно до пункту 7.4. Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валюті, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492 [11], неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися внесеними нею коштами на рахунок, відкритий нею на своє ім'я, а також заробітною платою (заробітком), стипендією або іншими доходами, що надходять на її рахунок. Неповнолітня особа розпоряджається коштами, внесеними на поточний рахунок неповнолітньої особи будь-якою іншою особою, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновителів) або піклувальників. Отже, якщо неповнолітня особа уклала договір про розпорядження своїми майновими правами інтелектуальної власності, вона має право відкрити рахунок для зарахування оплати за цим договором та самостійно розпоряджатися такими коштами.

Законодавство України (статті 34–35 ЦК України) визначає, що громадянин може бути наділений повною дієздатністю до настання повноліття. Це випадки, коли неповнолітня особа (яка досягла шістнадцятирічного віку) працює за трудовим договором або реєструється як суб'єкт підприємницької діяльності. У разі народження дитини (незалежно від віку) або вступу до шлюбу (за рішенням суду після досягнення шістнадцятирічного віку) особа набуває повної цивільної дієздатності. Тобто за настання вказаних дій неповнолітні набувають повної цивільної дієздатності, що означає, що вони мають такі ж права і такі ж обов'язки, як особи, які досягли 18 років. Вони можуть самостійно укласти будь-які угоди, відповідають за договірними зобов'язаннями, за зобов'язаннями, що виникають внаслідок заподіяння шкоди.

Підтвердженням повної цивільної дієздатності фізичної особи, яка досягла 16 років, є рішення органу опіки та піклування про надання такій особі повної цивільної дієздатності, а у разі відсутності такого рішення – відповідне рішення суду.

Важливо зауважити, що чинне законодавство України встановлює, що паспорт громадянина України має право отримати громадянин, який досяг чотирнадцятирічного віку (пункт 2 статті 21 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус») [12]. Це вносить певний дисбаланс у розуміння обсягу прав осіб, оскільки є хибна думка, що, надаючи паспорт, держава підтверджує надання неповнолітній особі прав як повнолітній. Звісно, це хибне уявлення, що прийшло з радянських часів, коли паспорт видавався з досягненням особою повноліття.

З'ясувавши межі дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб, розглянемо варіанти розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Так, можуть застосуватися два можливі варіанти розпорядження майновими правами інтелектуальної власності – розпорядження правами на об'єкт, який уже створено творчою працею малолітньої або неповнолітньої особи, або замовлення у неї створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності відповідно до певних характеристик.

Вказане регулюється статтею 1107 ЦК України, яка встановлює види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. У першому випадку заінтересовані сторони мають укласти або договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (п. 4 ст. 1107),



що передбачає передачу (відчуження) прав, або ліцензійний договір (п. 2 ст. 1107) для надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності. У другому випадку сторони мають укласти договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності (п. 3 ст. 1107).

Відповідно до ст. 1112 ЦК України за договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності одна сторона зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленний строк. Оригінал твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить у власність замовника. При цьому майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за його автором, якщо інше не встановлено договором.

Правом розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на твір, створений малолітньою особою, володіють батьки (усиновлювачі) або опікуни. Тобто саме вони будуть стороною та підписантами відповідного договору. Для неповнолітніх осіб – стороною буде неповнолітня особа.

#### Висновки

Малолітні фізичні особи без обмеження віку набувають та самостійно здійснюють немайнові права інтелектуальної власності, що виражається у визнанні їхнього права авторства на створений об'єкт права інтелектуальної власності. Розпорядження правами інтелектуальної власності, в тому числі вчинення відповідних правочинів, здійснюють їхні батьки (усиновлювачі) або опікуни від імені малолітніх осіб.

Неповнолітні особи самостійно вчиняють правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника та з дозволу органу опіки та піклування (щодо правочинів, визначених згідно із законодавством).

За настання випадків, передбачених законодавством України, особа може бути наділена повною дієздатністю до настання повноліття. Це випадки, коли неповнолітня особа (яка досягла шістнадцятирічного віку) працює за трудовим договором або реєструється як суб'єкт підприємницької діяльності. У разі народження дитини (незалежно від віку) або вступу до шлюбу (за рішенням суду після досягнення шістнадцятирічного віку) особа набуває повної цивільної дієздатності. У цьому разі, маючи підтвердження від орга-

нів опіки та піклування (або рішення суду), така особа самостійно вчиняє правочини щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

#### Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV, станом на 01.08.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
2. Форманюк В.І. Вік як умова правосуб'єктності. *Часопис цивілістики*. Науково-практичний журнал. 2013. Випуск 14. С. 55–58.
3. Кетрарь А.А. Суб'єкти авторських відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 64. С. 352–360.
4. Дербакіна Ю.А. Неповнолітні (малолітні) як суб'єкти авторських правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 53. С. 191–196.
5. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. С. 630. URL: <http://sum.in.ua/s/pobut> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XI в редакції від 02.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/show/3792-12> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
7. Щербина Б.С. Реалізація абсолютних особистих немайнових прав фізичних осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 49, том 1. С.164–168.
8. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ від 22.02.2012 р. № 296/5 у редакції від 12.06.2018 р. / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
9. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III в редакції від 03.07.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
10. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах / Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С. Довгерг, проф. Н.С. Кузнецова. Київ : Юстініан, 2005. 680 с.
11. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 11.11.2003 р. № 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (дата звернення: 27.03.2019 р.)
12. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI, в редакції від 23.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17> (дата звернення: 27.03.2019 р.)

*Статья посвящена анализу вопросов правового регулирования распоряжения имущественными правами интеллектуальной собственности отдельными субъектами – малолетними и несовершеннолетними лицами – гражданами Украины, которые, соответственно, имеют частичную и неполную гражданскую дееспособность. На основании проведенного анализа сделаны выводы о порядке распоряжения имущественными правами интеллектуальной собственности малолетними и несовершеннолетними лицами.*

**Ключевые слова:** авторское право, распоряжение имущественными правами интеллектуальной собственности, частичная и неполная гражданская дееспособность, полная гражданская дееспособность.

*The paper devoted to the legal regulation analyze of the issues on the disposal of intellectual property rights by individual entities – juvenile and minors – citizens of Ukraine, who, respectively, have partial and incomplete civilian capacity. The procedure for disposing of intellectual property rights by juvenile and minors is provided based on performed analysis.*

**Key words:** copyright, disposition of property rights of intellectual property, partial and incomplete civil capacity, full civil capacity.

